

# Antwoorden op de geglobaliseerde economie

## Nieuwe allianties tussen vakbeweging en NGO's

Luc Van Overberghe

Medewerker Internationale Dienst ABVV

**Als reactie op de internationalisering van de economie begint ook de vakbeweging - traag maar zeker - internationaler te werken. Er ontstaan echter ook nieuwe allianties met NGO's. En dat opent nieuwe perspectieven in de strijd tegen de negatieve gevolgen van de globalisering.**

Een globale economie is dé uitdaging voor de arbeidersbeweging in de 21<sup>ste</sup> eeuw. Of zeggen we beter dat multinationale ondernemingen en internationale financiële netwerken de vakbeweging met de rug tegen de muur zetten? Tegenover een bedrijfsleven dat zich meer en meer internationaal organiseert staat, in het beste geval, een traditionele vakbeweging met nationale en sectorale structuren. In het slechtste geval is er helemaal geen vakbond. Onder druk van de omstandigheden begonnen ook de Belgische vakbonden naar een gepast antwoord te zoeken. Dit antwoord is al even klassiek als beproefd: het versterken van de internationale vakorganisaties, het steunen van vakbonden in het Zuiden en in Oost- en Centraal-Europa en het verkrijgen van een internationale regelgeving. Snel stootte de vakbeweging op voor de hand liggende bondgenoten: de niet-gouvernementele organisaties voor ontwikkelingssamenwerking (NGO's). Weliswaar vanuit een andere invalshoek en vooral via de partnerorganisaties in het Zuiden wordt ook de derde wereldbeweging geconfronteerd met de negatieve gevolgen van de economische globalisering. Dit leidde de afgelopen drie jaar tot nieuwe allianties tussen enerzijds verschillende NGO's en anderzijds het ACV en het ABVV. De *Schone Kleren Campagne*, *Werk aan de Wereld*, de *Sportschoenenactie*

en de doortocht van *The Global March against Child Labour* in België zijn allemaal recente voorbeelden van deze samenwerking.

### De beproefde recepten

Zoals in de rest van West-Europa wordt de vakbeweging in België van langs om meer geconfronteerd met de internationalisering van de economie en het bedrijfsleven. Delocalisatie is in een aantal sectoren geen loze dreiging. Sociale verworvenheden worden onder het mom van hetzij de Europese, hetzij de internationale concurrentiepositie, in vraag gesteld. Vakbondsmilitanten moeten vaststellen dat cruciale beslissingen over investeringen, productieprocessen en bedrijfssluitingen vaak niet langer in de eigen onderneming genomen worden maar door internationale directiecomités waarop lokale en zelfs nationale vakbondsdruk geen enkele invloed heeft. De andere en al evenmin fraaie kant van deze internationale medaille is de uitbuiting van arbeiders, de kinderarbeid, de schending van vakbonds- en mensenrechten in sommige lage loonlanden.

Daarenboven ondervinden de nationale bonden in Europa hoe hun invloed taant als gevolg van de machtsverschuiving naar de EU. En alsof dit allemaal nog niet genoeg is dient zich binnen de Organisatie voor Economische Samenwerking

en Ontwikkeling het Multilateraal Akkoord over Investerings (MAI) aan. Een vrijbrief voor de multinationals die de werknemers, zowel in het noorden als in het zuiden van deze wereldbol, zwaar op de maag zal liggen. Want onder het mom van buitenlandse investeringen te beschermen tegen discriminatie wordt de macht van de nationale staten door het MAI uitgehold ten voordele van de multinationale ondernemingen. Na de goedkeuring van het MAI zullen landen immers geen regels inzake tewerkstelling, arbeidsplaatsen, import of de bestemming van winst kunnen opleggen aan multinationale ondernemingen. Nationale staten die het toch in hun hoofd halen om hen een strobreed in de weg te leggen, kunnen zich verwachten aan een juridische procedure. Dit Multilateraal Akkoord over Investerings wordt door de 29 rijkste landen van de wereld onderhandeld in de OESO. Het spreekt voor zich dat ook andere landen, die niet betrokken zijn bij de besprekingen, het akkoord zullen moeten aanvaarden willen ze nog buitenlandse investeringen aantrekken. Vooral de onenigheid tussen de 29 onderhandelaren over de lijst met uitzonderingen die niet onder het akkoord vallen (zo ligt bijvoorbeeld de culturele sector heel gevoelig bij de Franstaligen) maakt dat de onderhandelingen gelukkig niet afgerond raken. Ondertussen komt het internationaal verzet tegen het MAI wel op gang.

#### **Internationaal antwoord**

In de vakbeweging groeit het besef en de wil om internationaal een antwoord te formuleren op deze evoluties en uitdagingen. De essentie van dit antwoord is dat werknemers zich niet meer tegen elkaar laten uitspelen. Noch op het regionale, noch op het internationale niveau. Het komt er op neer om samen te werken en de nefaste gevolgen van een globale economie onder controle te krijgen. *Werk aan de Wereld* de gezamenlijke campagne van NGO's, het Nationaal Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking, en de twee Belgische vakbonden vatte dit samen in de uitspraak "Meer greep krijgen op arbeid en economie". Het kan natuurlijk nog beknopter met een klassiek woord: "solidariteit".

Voor het ABVV – en ik denk niet dat het ACV

er fundamenteel anders tegen aankijkt – moet een internationale syndicale strategie steunen op drie peilers: het uitbouwen van de plaatselijke vakbeweging, het versterken van de internationale vakorganisaties en het ontwikkelen van een syndicale tegenmacht op internationaal niveau, en het verkrijgen van internationale regels die de sociale, economische en syndicale rechten van werknemers beschermen. Op het eerste gezicht lijkt dit niet erg spectaculair. Het is een klassiek recept dat in het verleden soms jammer genoeg meer met woorden dan met daden verkondigd werd. Maar het groeiend besef binnen de vakbeweging dat een syndicaal antwoord op de economische globalisering levensnoodzakelijk wordt, is de beste garantie dat deze klassieke strategie ook in praktijk wordt omgezet. Het is echter een strategie die enkel op lange termijn kan werken en die zeker niet voor de plotse ommezwaai van de krachtsverhoudingen zal zorgen. Aan de andere kant moet worden toegegeven dat het om een beproefd recept gaat. Het organisatorisch uitbouwen van de vakbeweging en het door syndicale actie verkrijgen van sociaal-economische regels heeft onder andere op het Belgische niveau zijn doeltreffendheid bewezen. Dat er reeds op regionaal Europees niveau, weliswaar kleine, sociale vooruitgang geboekt is, mag aan deze strategie toegeschreven worden.

#### **Lokale actie**

Essentieel in een internationale vakbondsstrategie is en blijft de lokale actie. De kracht of de zwakte van een vakbond ligt bij de leden en in de onderneming. Internationale campagnes en regels zijn belangrijk maar zullen nooit de sociale strijd ter plaatse kunnen vervangen. Structurele verbetering van werk- en leefomstandigheden moeten door de betrokken werknemers en hun organisaties zelf afgedwongen worden. De machtspositie van de internationale vakbeweging hangt af van de kracht en de inzet van de lokale vakbeweging. Voor het ABVV is steun aan vrije en democratische vakbonden in het Zuiden en in Oost-Europa dan ook de hoeksteen van een internationale strategie. Deze steun, bilateraal of via internationale organisaties, moet er op gericht zijn om door middel van geld, informatie

of uitwisseling van ervaring de omstandigheden te creëren waarin de partners zelf hun vakorganisatie kunnen uitbouwen of versterken. De export van vakbondssystemen of sociale modellen is uit den boze.

Op wereldvlak bestaan er twee grote confederaties: het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen (IVVV) met 125 miljoen leden en het Christelijke Wereldverbond van de Arbeid (WVA) met 25 miljoen leden. Het ABVV is lid van het IVVV, het ACV is aangesloten bij het WVA. Beide koepels hebben hun eigen regionale en sectorale structuren. Hoewel ze hun nut reeds talloze malen bewezen hebben en kunnen beroepen op een moreel gezag blijft de syndicale kracht van internationale vakorganisaties nog altijd heel beperkt. Ten dele is dit te verklaren door externe factoren. Zo zijn er op mondiaal vlak geen zichtbare tegenspelers voor de vakbonden. Internationale regels en verdragen die de situaties van werknemers grondig beïnvloeden worden in de Wereld Handelsorganisatie (WHO), het Internationaal Monetair Fonds (IMF) of de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) onderhandeld door anonieme vertegenwoordigers van de lidstaten. In het beste geval kan de internationale vakbeweging haar mening kwijt in schimmige adviescommissies. Zo niet moeten de nationale vakbonden trachten de onderhandelingspositie van hun respectievelijke regeringen te beïnvloeden. Er is geen georganiseerd internationaal patronaat noch een wereldregering die met syndicale actie onder druk gezet kan worden.

Aan de andere kant moet de vakbeweging toch de hand in eigen boezem durven steken. Het bestaan van twee confederaties, met alle concurrentie en geopolitieke spelletjes van dien, is niet bevorderlijk voor de opbouw van een krachtige syndicale tegenmacht op internationaal niveau. Voorlopig ziet het er echter niet naar uit dat dit probleem op korte tijd opgelost zal kunnen worden. In België is de discussie tussen ABVV en ACV over eenheidsyndicalisme versus syndicaal pluralisme ook nooit afgesloten.

Een groter probleem voor de internationale vakbeweging is de verdeeldheid over de richting die moet uitgegaan worden. Heel grof geschetst

zijn er binnen het IVVV twee stromingen. Enerzijds de voorstanders van een "vertegenwoordigend syndicalisme" die het IVVV zien als een soort syndicale Verenigde Naties. Anderzijds de bonden, waaronder het ABVV, die het IVVV willen zien evolueren naar een echte tegenmacht op internationaal niveau. Voor dit laatste is er natuurlijk machtsdelegatie nodig, veel meer financiële middelen en vooral een grotere inzet van de nationale vakbonden.

#### Europees syndicalisme

De bovenstaande problemen van de internationale vakbeweging zijn echter niet onoverkomelijk. De ervaringen met het Europees Vakverbond tonen dat ze, hoe moeizaam ook, kunnen opgelost worden. Sinds zijn oprichting in 1973 is het EVV een eenheidsvakbond met o.a. verschillende loyale leden die op andere niveaus het vakbondspluralisme voorstaan. Ook binnen het EVV wordt er gediscussieerd over de keuze tussen een louter vertegenwoordigend syndicalisme of een Europees actiesyndicalisme. De eerste optie haalt het vooralsnog maar onder druk van de toenemende Europese economische integratie en het uitblijven van een sociale politiek georganiseerde het EVV de laatste jaren een aantal actiedagen en betogingen. Het succes van deze acties verschilde echter van land tot land, afhankelijk van de inzet van de nationale bonden. De twee Belgische vakbonden hebben in dit soort van acties steeds een voortrekkersrol gespeeld. De brutale sluiting van Renault in Vilvoorde heeft echter meer dan één vakbond in Europa aan het denken gezet en zou wel eens een keerpunt in het Europees syndicalisme kunnen zijn.

De strijd om Renault Vilvoorde heeft nog iets aangetoond. Een echte internationale vakbond zal veel aan slagkracht winnen indien hij naast verticaal ook horizontaal georganiseerd is. Dat de syndicale vertegenwoordigers van de Europese Renaultfabrieken elkaar dankzij de Europese Ondernemingsraden persoonlijk kennen, heeft zeker bijgedragen tot de golf van solidariteitsacties en een paar grote betogingen in o.a. Parijs en Brussel. Regelmatig internationaal overleg tussen syndicalisten uit verschillende bedrijven van de-

zelfde multinationale onderneming moet op termijn leiden tot gemeenschappelijke strategieën en acties. Een aantal sectorale internationale bonden doen al pogingen om zo'n horizontale organisatie uit te bouwen. En misschien kunnen in de toekomst grote multinationals gedwongen worden om mondiale ondernemingsraden op te richten.

Het sluitstuk van de internationale vakbondstrategie is het verkrijgen van internationale sociale spelregels. Internationale spelregels zijn er genoeg. Sociaal zijn ze zelden. Akkoorden over internationale vrijhandel en richtlijnen van het IMF worden zonder veel problemen aan de hele wereld opgelegd. Landen die de vijf fundamentele arbeidsnormen van de Internationale Arbeidsorganisatie (over discriminatie, slaven- en kinderarbeid, vrijheid van vakvereniging en van onderhandelen) flagrant met de voeten treden komen er met een morele veroordeling vanaf.

Voor de vakbeweging is de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) een ideaal instrument voor sociale regelgeving. Deze organisatie van regeringen, werkgevers en vakbonden moet zowel versterkt worden als beschermd tegen aanvallen uit conservatieve hoek. Zeker de basisconventies van de IAO moeten afdwingbaar worden door middel van sancties. Dit zou onder meer kunnen door de IAO-conventies te koppelen aan de internationale handelsakkoorden. Hiertoe moet de syndicale druk op organisaties als de WHO en de OESO en op hun verschillende lidstaten wel grondig opgevoerd worden.

#### **De nieuwe allianties**

Niet alleen de vakbonden voelen de nefaste gevolgen van de economische globalisering. Ook de derde wereldbeweging wordt er dagelijks mee geconfronteerd. Weliswaar vanuit een andere hoek. Via hun partnerorganisaties en hun kantoren of coöperanten in het Zuiden hebben sommige niet-gouvernementele organisaties een scherp beeld van wat het wild internationaal kapitalisme aanricht in het Zuiden. De kinder- en slavenarbeid, de onmenselijke praktijken in de speciale exportzones, de sociale gevolgen van de speculatie, ecologische rampen enzovoort. NGO's die kiezen voor een structurele in plaats

van voor een caritatieve aanpak moeten hierop reageren. Het was dus voorspelbaar dat in België deze NGO's en de vakbeweging elkaar vroeg of laat zouden vinden en de handen in elkaar zouden slaan rond het thema globalisering.

De eerste concrete samenwerking van die aard was de *Schone Kleren Campagne*. Deze campagne startte in 1995 en is een platform van NGO's, consumentenorganisaties, de twee vakbonden en hun respectievelijke bedienden- en textielcentrales. Deze campagne, die zowat in alle Europese landen gevoerd wordt, probeert het grote publiek te overtuigen om tijdens het winkelen ook rekening te houden met de omstandigheden waarin vooral arbeidsters in de Derde Wereld onze kleding maken. Tegelijkertijd worden internationale kledingproducenten en -distributeurs onder druk gezet om in het Zuiden een aantal fundamentele arbeidsrechten te respecteren en om eerlijke lonen aan hun werknemers te betalen. Het uiteindelijke doel van de SKC is een internationale gedragscode voor de kledingindustrie die door een onafhankelijk instituut gecontroleerd wordt. Producenten en distributeurs die deze gedragscode respecteren zullen het recht hebben om het Schone Kleren-label te gebruiken.

De campagne *Werk aan de Wereld* is breder van opzet. In 1996 nam het Nationaal Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking het initiatief voor een samenwerkingsverband van arbeiders- en derde wereldbeweging rond het thema 'Arbeid in Noord en Zuid'. De bedoeling van *Werk aan de Wereld* is een bijdrage te leveren aan de strijd voor meer, beter en zeker werk in Zuid en Noord. In samenspraak met vakbonden en sociale bewegingen uit heel de wereld werd in 1997 een politieke eisenbundel opgesteld. De grote lijnen van de eisenbundel zijn: het doen naleven van de basisnormen van de IAO; een ander en beter Multilateraal Akkoord over Investerings; de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen afdwingbaar maken; een plan voor de regulering van de internationale financiële sector met onder andere de opheffing van het bankgeheim, een Tobin-taks en maatregelen tegen corruptie en belastingsparadijzen; steun aan het wetsvoorstel van Dirk Van der Maelen

over extraterritoriale toepassing van strafbepalingen om sociale rechten te beschermen en de eis dat de Belgische regering dit ook op Europees niveau aankaart; een jaarlijks rapport om het federaal en internationaal beleid van de Belgische regering inzake arbeid en arbeidsrechten te controleren.

Aan de Belgische regering en de politieke partijen werd gevraagd om een antwoord te geven op deze eisen. Op 18 oktober 1998 ging op de Heizel in Brussel een manifestatie door die deze eisen kracht moet bijzetten.

Met een politieke actie over de praktijken van de sportschoengiganten in het Zuiden lag de jaarlijkse 11.11.11-actie van de Vlaamse NGO's in 1997 volledig in het verlengde van 'Werk aan de Wereld' en de 'Schone Kleren Campagne'. Onder het motto "Wie laat hen 72 uur per week stikken" werden de slechte arbeidsomstandigheden en lage lonen aangeklaagd in de bedrijven – vaak onderaannemers – die sportschoenen voor Nike, Adidas en Reebok produceren. Door middel van een geslaagde sensibiliseringsactie werden op korte tijd meer dan 111.111 mensen bereid gevonden om met een voettekening tegen deze uitbuiting te protesteren. De drie grote sportschoenfabrikanten kregen de voettekeningen overhandigd hetgeen voor de nodige nervositeit zorgde bij de respectievelijke PR-afdelingen. Ook dit jaar legt 11.11.11. het verband tussen de producten die in het Noorden verkocht worden en de praktijken van de multinationals in het Zuiden én het Noorden. Deze praktijken worden door middel van 5 verschillende producten aan de kaak gesteld: barbiepoppen, Chiquita-bananen, jeansbroeken, sportschoenen en Renault. Aan de consumenten vraagt 11.11.11. om een briefkaart naar het parlement te sturen. De voorgedrukte tekst op de kaart eist van de politici internationale regels die de bedrijfswereld in banen leiden en de rechten van arbeid(st)ers in Zuid en Noord doen respecteren.

In het voorjaar 1998 organiseerde nog een ander samenwerkingsverband van NGO's, kinderrechtenorganisaties en beide vakbonden de doortocht van de *Global March against Child Labour* in België. De Global March was een in-

ternationaal initiatief en had als ondertitel "from exploitation to education". Een groep van 60 kindarbeiders uit Latijns-Amerika, Afrika en Azië trok te voet de hele wereld door om te protesteren tegen de ergste vormen van kinderarbeid. Hun wereldmars eindigde in Genève waar regeringen, werkgevers en vakbonden op de jaarlijkse conferentie van de IAO een nieuwe conventie over kinderarbeid bespraken. In België, net zoals in de rest van Europa, namen duizenden kinderen en volwassenen deel aan lokale marsen en activiteiten. Het Belgische parlement organiseerde een speciale zitting waarop de deelnemers aan de wereldmars hun verhaal konden doen. Enkele dagen voordien had het parlement een resolutie tegen kinderarbeid unaniem goedgekeurd. De vakbonden, het Verbond van Belgische Ondernemingen en de Minister van Tewerkstelling betuigden in een gezamenlijke tekst hun steun aan de nieuwe IAO-conventie.

#### De eerste resultaten

Zoals de voorbeelden aantonen concretiseert de nieuwe alliantie tussen derde wereld- en arbeidersbeweging zich tot nu toe vooral in publiekscampagnes. De voornaamste doelen zijn het sensibiliseren van zowel de eigen achterban als het grote publiek, en het realiseren van gemeenschappelijke eisen door middel van druk op de politieke en de bedrijfswereld. Een periode van vier jaar is te kort om al een definitieve balans op te maken van de samenwerking in het algemeen. Uit de evaluaties van de afzonderlijke campagnes en acties kunnen we wel reeds een aantal grote lijnen opmaken.

Een niet te onderschatten voordeel van de gezamenlijke campagnes is het groter bereik. Zowel de militanten als het publiek van beide bewegingen zijn, hoe onlogisch dit eigenlijk mag lijken, over het algemeen verschillend. Doordat de gezamenlijke acties een breder publiek bestrijken is hun invloed op de politieke wereld en het bedrijfsleven veel groter. Multinationale ondernemingen die door een front van vakbonden en NGO's aangepakt worden reageren in eerste instantie heel kregelig maar zijn meestal snel bereid om te onderhandelen. Bedrijven als Nike die jaarlijks tientallen miljarden uitgeven aan de pro-

motie van hun imago houden er niet van om publiek aangeklaagd te worden voor de uitbuiting van werknemers.

Door hun verschillende opdracht en werkwijze zijn de Belgische vakbonden en NGO's ook nog op andere vlakken complementair. Voor de vakbeweging is internationale samenwerking slechts een onderdeel van een veel ruimere opdracht terwijl het voor de NGO's een kerntaak is. Zeker de grote NGO's volgen de algemene internationale ontwikkelingen een stuk intensiever op dan de vakbonden. Vakorganisaties hebben nogal eens de neiging om het internationale niveau vooral te zien als een verlengstuk van hun nationale taken waardoor ze verglijden in een fragmentarische aanpak. De algemene aanpak wordt overgelaten aan de internationale vakbondskoepels. Dat het in België de NGO's waren die het voortouw namen in het verzet tegen het Multilateraal Akkoord over Investerings is hiervan een treffende illustratie. Pas vrij laat, en na een stevige por van enkele NGO's, is het ABVV bewust geworden van de verstrekende negatieve gevolgen indien het MAI in zijn oorspronkelijke vorm zou worden goedgekeurd.

De aard van de samenwerking tussen vakbonden in het Noorden en het Zuiden enerzijds, en tussen de NGO's en hun partners anderzijds is heel verschillend en complementair. Ook als die NGO's banden hebben met de Belgische arbeidersbeweging zoals het Fonds voor Ontwikkelingssamenwerking (SGA) en Wereldsolidariteit (ACW), en hun partners in het Zuiden vaak vakbonden of mutualiteiten zijn. NGO's hebben een bilaterale en vaak heel intensieve relatie met hun partners. De contacten verlopen rechtstreeks, via landenkantoren of coöperanten. Aan de andere kant betekent de traditionele ontwikkelingsamenwerking door middel van projecten en financiële steun dat er een fundamentele afhankelijkheidsrelatie tussen de partners en de noordelijke NGO's bestaat. Een aantal NGO's, waaronder de hierboven vernoemde, beseffen dit en zoeken naar nieuwe vormen van samenwerking. Dit probleem van afhankelijkheid stelt zich natuurlijk ook bij financiële steun van vakbonden uit het Noorden aan zusterorganisaties in

het Zuiden. Bonden uit Zuid en Noord zijn echter ook lid van dezelfde internationale organisaties. Dit impliceert niet automatisch een nauwe samenwerking maar wel een andere onderlinge verhouding. Binnen de bestuursorganen van het IVVV of het WVA gelden democratische regels en zijn de standpunten van vakbonden uit het zuiden even belangrijk als die van vakbonden uit het Noorden. In een samenwerking tussen Belgische NGO's en vakbonden kunnen beide partijen voordeel halen uit elkaars ervaring en internationale relaties.

Het zwakke punt van de samenwerking tussen arbeiders- en derde wereldbeweging is het punctuele karakter. Voor elk van de vernoemde campagnes moest er telkens een nieuw samenwerkingsverband opgestart worden. Meestal door dezelfde vertegenwoordigers van dezelfde organisaties. Hoewel er uiteindelijk een routine ontstaat, blijft het een tijdsverslindend proces van parallele vergaderingen. Deze manier van samenwerken legt ook een hypotheek op de toekomst. Eens de campagnes afgelopen zijn, dreigen de contacten tussen de vakorganisaties en de NGO's die gedurende een paar jaar soms moeizaam werden opgebouwd af te brokkelen en zou de samenwerking wel eens snel kunnen verwateren. Tijdens de campagne *Werk aan de wereld* werd dit probleem besproken maar tot een echte oplossing kwam het niet. Verder dan een opvolgingscommissie voor het gevraagde jaarlijkse parlementaire debat over internationale zaken reikte de inspiratie niet. Nochtans zijn er voorbeelden op andere terreinen die voor ideeën kunnen zorgen. Zo organiseert de vzw Arbeid & Milieu sinds geruime tijd de samenwerking in Vlaanderen tussen milieubeweging en (een deel van) de arbeidersbeweging.

#### **Meer greep krijgen op arbeid en economie**

Terwijl ik het slot van dit artikel schrijf, berichten de media dat de internationale jeansproducent Levi's besloten heeft de drie bedrijven in België te sluiten. Ook een vestiging in Noord-Frankrijk gaat dicht. Vier van de twaalf Europese fabrieken sluiten de deuren. Duizendvijfhonderd arbeiders en bedienden worden getroffen. De vakbonden bereiden een Europese campagne

voor. Het is allemaal déjà-vu. En de kans is groot dat in de nabije toekomst er zich nog wel een paar keer zulke drama's zullen voordoen.

Ondertussen proberen de internationale vakbeweging en de derde wereldbeweging greep te krijgen op de multinationale ondernemingen. Niet door de werknemers in lage loonlanden te zien als valse concurrenten, noch door middel van *protectionisme de sociale verworvenheden* in het Noorden trachten te vrijwaren. Wel door de vakbonden in het Zuiden en in Oost-Europa te steunen in hun strijd tegen uitbuiting en voor betere arbeidsomstandigheden, sociale bescherming en hogere lonen. Door te ijveren voor afdwingbare internationale regels die een eind moeten maken aan slaven- en kinderarbeid, ver-

bod op vakbonden en discriminatie. Door de internationale vakbonden te versterken. Door het grote publiek en de consumenten bewust te maken van de problematiek.

Dit is een lange en moeizame weg. Ongewijfeld komt er een tegenreactie en zal er geprobeerd worden om verdeeldheid te zaaien. Pas onlangs heeft de Franstalige Schone Kleren *Campagne* besloten om net Levi's extra onderdruk te zetten om een gedragscode te ondertekenen. Wedden dat het management dit nu de textielbonden van ABVV en ACV, beiden actief in de SKC, onder de neus zal wrijven? Toch is het de enige mogelijke weg. Door brede allianties terug greep krijgen op arbeid en economie. Er is nog werk aan de wereld.